

se celebrà sota el títol *Cultures en contacte*. Entre les diverses institucions que van col·laborar a fer-lo possible, cal comptar-hi la Deutsche Forschungsgemeinschaft (DFG), l'Institut Ramon Llull, la delegació de la Generalitat de Catalunya a Berlín i la Deutscher Katalanistenverband (DKV).

En aquests moments, l'objectiu de la recerca catalanoamericana hauria de continuar essent, en primer lloc, un treball de base: per a molts autors, i a vegades de primer ordre, encara cal establir trajectòries i corpus textuals —aquest volum en demostra la necessitat, ja que hi havia llacunes en casos tan importants com Josep Carner o Josep Pla. En segona instància, caldria continuar amb l'anàlisi textual, sigui en els seus aspectes estètics generals o en els més específicament vinculats amb desplaçaments i contactes. I, en un tercer pas, caldria que la investigació catalanoamericana s'obris més a la incorporació de les teories culturals, postcoloniales en general, però sobretot llatinoamericanes, que reflexionen, en gran part, sobre el fet intercultural. Fins ara, aquest importantíssim flux de teories no s'ha integrat del tot a la recerca, i el present volum no pot fer més que donar-ne unes petites mostres, per bé que tenen el mèrit de fressar el camí.

Edicions i estudis recents sobre Rafael Tasis

JOSEP CAMPS ARBÓS

Universitat Oberta de Catalunya, Estudis d'Arts i Humanitats

jcampsar@uoc.edu

1. CAMPS (2010): Josep Camps i Arbós, *L'espantós és el buit, el desert. La correspondència entre Rafael Tasis i Ramon Xuriguera*, Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat.
2. TISIS (2011): Rafael Tasis, *Diari íntim*, Montserrat Bacardí i Francesc Foguet (eds.), Barcelona: Acontravent.
3. CALDERS (2012): Pere Calders, *Fe de vida. Cartes a Rafael Tasis*, Montserrat Bacardí i Francesc Foguet (eds.), Barcelona: Acontravent.
4. TISIS (2012): Rafael Tasis, *Les raons de l'exili*, Montserrat Bacardí i Francesc Foguet (eds.), Valls: Cossetània.
5. SYNGE (2012): John Millington Synge, *El joglar del món occidental*, Rafael Tasis (trad.), Dolors Udina (ed.), Lleida: Punctum.
6. TARRADELLAS & TISIS (2014): Josep Tarradellas i Rafael Tasis, *Estrictament confidencial*, Francesc Foguet (ed.), Barcelona: Viena.
7. HUXLEY (2014): Aldous Huxley, *Carretera enllà*, Rafael Tasis (trad.), Dolors Udina (ed.), Barcelona: Adesiara.
8. MARTÍN ESCRIBÀ (2015): Àlex Martín Escrivà, *Rafael Tasis, novel·lista policíac*, Barcelona: Alrevés.

9. TÀSIS (2015): Rafael Tasis, *El revulsiu del catalanisme*, Montserrat Bacardí i Francesc Foguet (eds.), Valls: Cossetània.
10. TÀSIS (2015): Rafael Tasis, *Muntaner 4*, Montserrat Bacardí i Francesc Foguet (eds.), Muro: Ensiola.
11. TÀSIS (2015): Rafael Tasis, *A reculons*, Montserrat Bacardí i Francesc Foguet (eds.), Valls: Cossetània.
12. TÀSIS (2016): Rafael Tasis, *Lectures de postguerra*, Montserrat Bacardí i Francesc Foguet (eds.), Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat.
13. BACARDÍ, FOGUET & MARTÍN (2016): Montserrat Bacardí, Francesc Foguet i Àlex Martín (eds.), *Rafael Tasis (1906-1966), cinquanta anys després*, Barcelona: Societat Catalana de Llengua i Literatura de l'Institut d'Estudis Catalans.
14. TÀSIS (2017): Rafael Tasis, *Diari (1922)*, Montserrat Bacardí i Francesc Foguet (eds.), Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat.

Sens dubte, Rafael Tasis (Barcelona, 1906-1966) és un dels noms que cal retenir de les lletres catalanes del segle xx. A més de ser un autor prolífic (va conrear amb solvència gèneres tan diversos com la novel·la, el teatre, la història, el periodisme, la traducció, la crítica i l'assaig) fou llibreter, impressor i activista cultural. Al llarg dels darrers anys s'ha rescatat d'un immerescut oblit la seva figura amb la publicació de diversos treballs dels quals donarem notícia en aquesta ressenya.

Dues novel·les inèdites de Rafael Tasis han vist la llum, cal afegir-les al conjunt d'una producció iniciada el 1931 amb *Vint anys*. Datada a París el 1941 i inacabada, *Muntaner 4* vindria a ser la continuació de *Tres*, la seva obra mestra, publicada a Mèxic el 1962, i que abraça el període 1917-1936; una obra amb què l'autor havia volgut reflectir el fracàs de la generació nascuda amb la República. La novel·la inèdita ofereix un retrat de la societat barcelonina, sempre present en els textos tasians, abans de l'inici de la guerra i durant els primers mesos, en una finca del carrer Muntaner a través de nombroses trames entrellaçades, que esdevenen un microcosmos de les classes mitjanes. Ben distinta és *A reculons*; si amb *La Bíblia valenciana* Tasis havia reprès la novel·la policíaca, amb *A reculons* volia fer el mateix en el gènere de la ciència ficció. Enllestida i revisada el 1957 —val a dir que l'editor Santiago Albertí va rebutjar-la al·legant la seva escassa qualitat— exposa la història d'un fabricant barceloní, Martí Pratdesaba i Forriols, des del traspàs fins al naixement i té com a teló de fons esdeveniments històrics europeus i catalans que abasten la primera meitat del segle passat fins a les darreres dècades del XIX. Com bé apunten els curadors, Montserrat Bacardí i Francesc Foguet, «és com llegir *La febre d'or*, de Narcís Oller, però escrita a l'inrevés» (p. 16).

Les raons de l'exili i *El revulsiu del catalanisme* són dues recopilacions d'articles de caire polític. El primer és una selecció dels que va publicar Rafael Tasis durant el seu exili a París, entre 1939 i 1948, a *El Poble Català*, *Catalunya*, *Quaderns d'Estudis Polítics, Econòmics i Socials* i *La Nostra Revista*, un període en què va practicar l'activisme polític des de la secretaria d'Acció Catalana Republi-

cana. Els textos tracten, preferentment, de la situació de la diàspora catalana en relació amb el panorama internacional i amb l'èxode de 1939, vist com un desastre de major magnitud que el de 1714, però tampoc s'hi deixa de banda temes candents com la relació entre catalanisme i nacionalisme espanyol, la implantació del nou règim que hauria de substituir la dictadura franquista o la col·laboració entre l'exterior i l'interior de Catalunya per tal de superar els problemes partidistes. El volum es completa amb l'assaig inacabat «Carta a un exiliat català», en què es defensa la tesi d'inutilitat de la diàspora durant els anys seixanta i, en conseqüència, s'advoca pel retorn dels exiliats a Catalunya per a contribuir a la seva reconstrucció. Altrament, *El revulsiu del catalanisme* és la continuació cronològica del volum anterior, ja que aplega articles a publicacions de l'exili (a la llista del període parisenc cal afegir *Pont Blau*, *Veu Catalana* i *Mai no morirem*) escrits després de tornar a Catalunya; uns textos marcats pel frustrat retorn de la democràcia i per la perpetuació del règim feixista espanyol després de la Segona Guerra Mundial. El franquisme, per tant, ocupa bona part dels articles (la hipocresia en qüestions de moralitat i justícia social, la censura a la llengua i la cultura catalanes o la crítica als col·laboracionistes amb el setmanari *Destino* al capdavant) però també hi apareixen temes com l'encaix de Catalunya amb Espanya o la situació d'Europa després de la postguerra mundial.

Lectures de postguerra ens apropa a un altre vessant de Rafael Tasis: la tasca de crític literari, que ja havia desenvolupat abans de la Guerra Civil a *Mirador* i a *La Publicitat*, preferentment. Una selecció de les col·laboracions a *La Nostra Revista*, *Pont Blau*, *Vida Nova* i *Xaloc* és el material que integra el volum en què s'apunta un balanç crític de la literatura catalana entre 1939 i 1966, sempre amb el contrapunt de la francesa i l'anglosaxona; uns articles escrits en paral·lel als assaigs *La novel·la catalana* —una reelaboració de l'estudi de 1935, *Una visió de conjunt de la novel·la catalana*— i *Un segle de poesia catalana (1833-1953)*, aparegut pòstumament el 1968. Els textos s'estructuren en quatre seccions: «Perspectives», panoràmiques sobres temes concrets: revistes, la novel·la policíaca, la llengua literària, la represa de la literatura catalana i les traduccions; «Mestratges», cenyit a les figures de Prudenci Bertrana i Josep Pous i Pagès; «Afinitats i divergències», que engloba autors i obres de corrents culturals ben diferents: Víctor Català, Josep Carner, Josep Pla, Joan Sales o Manuel de Pedrolo; i «Situacions», títol de ressonàncies sartrianes, en què es repassa l'obra de cinc autors (Josep M. de Sagarra, Josep Pla, Gaziel, Ferran Soldevila i Joan Fuster) alhora que s'esbossen alguns trets de la seva personalitat. L'aplec es clou amb una relació, gairebé exhaustiva, de les col·laboracions de Tasis sobre literatura a les revistes de l'exili.

També aquests anys han aparegut dues peces del dietari de Rafael Tasis que permeten aprofundir o, fins i tot, conèixer aspectes vitals del personatge i que, en certa manera, completen les biografies de Josep M. Poblet, *Rafael Tasis, conducta i exemple*, i de Miquel Arimany, *Símbol vivent. Biografia de Rafael Tasis*, aparegudes poc després del traspàs del biografat. Els materials que conformen *Diari íntim. Escrits autobiogràfics* es divideixen en cinc blocs: «Diari íntim», unes me-

mòries juvenils en què es perceben paral·lelismes amb la primera novel·la de Tasis, *Vint anys*, amb textos datats el 1922 (juny-desembre), 1923 (dues anotacions del setembre), 1928-1929 (de setembre a novembre) i 1932 (una nota de l'octubre); «Diari de guerra i d'exili», amb anotacions, sense excessiva regularitat, de 1936, 1938, 1939 i 1944, i que provenen d'un diari més extens i, tal vegada, destruït; «De l'edat poètica i sensual. Memòries dels 14 als 18 anys», textos escrits entre 1923 i 1924; «Mentre encara me'n recordo», un «intent d'autobiografia sincera», de 1951; i «Esqueixos autobiogràfics», que inclou articles, cartes i un discurs d'un marcat tot personal, però també passatges de les biografies esmentades de Poblet i d'Arimany. *Diari (1922)* completa les anotacions sobre aquest any aplegades al volum anterior (abasta des de l'1 de gener fins al 18 de juny) i va ser redactat al mateix temps que els articles apareguts a *La Mainada* i a *L'Estevet*; un diari iniciàtic —no oblidem que Tasis encara no havia complert setze anys quan el comença— però que no només se cenyeix als seus pensaments i ideals (destaca pel seu catalanisme abrandat i per unes lectures variades i disperses) i al món que l'envolta (festes, teatre, cinema, assistència a missa com a bon fill de la petita burgesia) sinó que també s'hi efectua el retrat d'una Barcelona en ple procés cap a la seva modernització.

Rafael Tasis també va destacar com a traductor. A inicis dels anys trenta ja havia traduït *El retrat de Dorian Gray*, d'Oscar Wilde, i *La nimfa constant*, de Margaret Kennedy, i ho va continuant fent al llarg de la seva vida: durant el seu exili parisenc va traduir, per poder sobreviure, nombroses novel·les policíacques de George Simenon al castellà, i a la dècada dels seixanta, amb motiu d'haver-se endegat la col·lecció policíaca «La cua de palla», dirigida per Manuel de Pedrolo, va donar a conèixer versions de novel·les com *La clau de vidre*, de Dashiell Hammet, o *Amb la por al cos*, de Margaret Millar. Les dues traduccions que ressenyem són inèdites i han anat a cura de Dolors Udina. La primera, la peça teatral *El jocular del món occidental*, de John Millington Synge, va ser estrenada a Dublín el 1907 i, com apunta Udina a l'estudi preliminar, va tenir una resposta tan violenta per part del públic que s'ha convertit en l'esdeveniment més famós del teatre irlandès del segle xx. La versió de Tasis va ser acabada a finals de la dècada dels 50 o principis dels 60; desconeixem, tanmateix, les seves motivacions per a traduir l'obra. Uns motius que sí que sabem pel que fa a la segona traducció, la de la novel·la d'Aldous Huxley, *Carretera enllà*. No en va, ja havia traduït del mateix autor el 1938, en plena guerra civil, *El somriure de la Gioconda*, per a les Edicions de la Rosa dels Vents; una prova fefaent de l'admiració que sentia Tasis pel novel·lista anglès la trobem a l'assaig publicat el 1938 a la *Revista de Catalunya*, i reportat per Udina, en què destacava «la barreja, inèdita fins ara, de ciència i poesia, que caracteritza els seus llibres». La traducció és datada a París el 1941; val a dir, però, que es tracta només d'un primer esborrany, cosa que implica que Tasis no va poder (o no va voler) repassar-lo i esmenar-ne els errors d'interpretació.

Com és sabut, la correspondència entre els intel·lectuals exiliats i els que romanien a l'interior de la Catalunya franquista és una font bàsica per a conèixer de

primera mà no tan sols la personalitat dels seus autors —i la seva activitat creadora— sinó també per a il·luminar zones ombrívoles de la literatura, la cultura, la política i la història del nostre país. I els tres epistolaris tasians publicats no en són cap excepció. *L'espantós és el buit, el desert. La correspondència entre Rafael Tasis i Ramon Xuriguera* recull les 111 cartes conservades de la correspondència emesa per Tasis i per Xuriguera, que abracen el període 1945-1962, de les quals 61 són de l'escriptor barceloní i 50 del lleidatà, exiliat a París i a Bergerac, on morí l'agost de 1966. El gruix de l'epistolari es concentra entre 1948 i 1955 i, simbòlicament, estableix un altre diàleg epistolar entre l'exili i l'interior del país. A banda d'informació sobre les pròpies textos, Xuriguera i Tasis ens proporcionen judicis sobre les novetats editorials, autors i obres que veuen la llum durant aquest període, cosa que també ens permet resseguir la seva recepció entre els lectors de l'època. Així, Xuriguera comenta a Tasis el recull *Paliers*, de Josep Carner, o les novel·les *L'impenitent*, de Prudenci Bertrana, *L'home dins el mirall*, de Xavier Benguerel, *Laberint*, de Domènec Guansé, o *Primera part*, de Cèlia Suñol. Tasis, a diferència de Xuriguera, se circumscriu a autors —sobretot narradors— que començaven a despuntar: Maria Aurèlia Capmany, Jordi Sarsanedas o Manuel de Pedrolo. De tota manera, els textos més debatuts a la correspondència són els dos primers volums del cicle *El pelegrí apassionat*, de Joan Puig i Ferrer. I els dos literats coincideixen a valorar-los negativament. L'epistolari és, igualment, una pedrera sobre altres aspectes del món cultural de la postguerra i l'exili: editorials com les Edicions Proa, refundades a Perpinyà per Josep Queralt amb l'ajut de Xuriguera i de Puig i Ferrer, revistes, premis literaris i col·leccions («El Pi de les tres branques», «Lletres», «Catalònia»), els diferents certàmens dels Jocs Florals de la Llengua Catalana a l'exili, les sessions clandestines de poesia celebrades al Passatge Permanyer o la candidatura de Josep Carner al Premi Nobel de Literatura. D'altra banda, la correspondència entre Pere Calders i Rafael Tasis, aplegada a *Fe de vida. Cartes a Rafael Tasis*, consta de 48 cartes del primer al segon (la majoria d'entre 1954 i 1966) i 4 del segon al primer (3 de 1957 i la darrera de 1962). Aquesta descompensació en el nombre de lletres conservades de cada corresponsal s'explica perquè bona part dels papers de l'autor d'*Antaviana* gestats en el seu exili a Mèxic, d'on va retornar el 1962, s'ha perdut. Es tracta d'un recull en què si bé hi apareixen dos temes recurrents, el sentit de l'exili —Tasis, en els anys cinquanta, hi tenia més fe que Calders, que expressava sovint el seu desig de retornar a Catalunya—, i el paper de la llengua literària —i de les varietats dialectals— en el redreçament cultural català, també hi ha espai per a les qüestions literàries i, més en concret, per a les valoracions sobre la pròpia obra. Marcadament distint als dos epistolaris que hem comentat és *Estrictament confidencial*, el que van creuar Tasis i Josep Tarradellas, integrat per 118 documents datats entre 1944 i 1966. Es tracta d'una correspondència de caire polític i que té com a fil conductor el paper de la Generalitat a l'exili, cosa que provoca, entre els dos corresponsals, disputes dialèctiques —a les quals no era aliena la voluntat messiànica del president de la Generalitat—; per tal de posar-hi

remei Tasis va buscar —i va aconseguir trobar— el nexa que els unia: el patriotisme, l'amor envers Catalunya.

Cloem la ressenya donant notícia dels estudis dedicats a l'intel·lectual barceloní. L'assaig d'Àlex Martín Escribà, *Rafael Tasis, novel·lista policíac*, respon a l'intent de recuperar un dels múltiples vessants del prolífic escriptor: el de narrador d'històries policíacques. Pel que fa a la seva estructuració, Martín el divideix en dues parts ben diferenciades: la primera ens apropa a l'obra policíaca de Tasis mentre que la segona és un aplec de textos que hi fan referència. Així, a la primera s'opta, amb bon criteri, per contextualitzar el gènere policíac amb la finalitat d'analitzar-hi l'aportació de Tasis però també per a reivindicar-lo més enllà de la simple literatura de consum. Els capítols centrals estan dedicats al comentari, en ordre cronològic de publicació i no d'escriptura, de les tres novel·les policíacques, en bona part redactades per l'autor durant el seu exili a París: *La Bíblia valenciana*, *És hora de plegar* i *Un crim al Paralelo*, que reflecteixen la Barcelona de la República i la immediata postguerra, i de les quals se'ns ofereixen unes sintètiques notes de lectura. La conclusió que es desprèn del discurs interpretatiu de Martín és diàfana: no hi ha dubte del paper de pioner de Tasis pel que fa al gènere policíac en llengua catalana en tant que va saber-ne adaptar els models estrangers i en va veure les seves enormes possibilitats. Ara bé, Tasis no es va limitar a escriure novel·les sinó que la seva contribució al gènere policíac també va englobar, com ja hem apuntat, traduccions. La segona part de l'assaig, a partir de fonts inèdites i publicades, completa l'aportació de Tasis a la literatura policíaca en tant que s'hi reproduïxen els seus articles programàtics sobre el tema, unes mostres de l'epistolari, on els corresponents opinen sobre les seves novel·les policíacques, i les ressenyes de què van ser objecte.

De cabdal importància és *Rafael Tasis (1906-1966), cinquanta anys després*, que aplega les ponències presentades a la primera edició del «Seminari Rafael Tasis», celebrat el 9 de març de 2016 a l'Institut d'Estudis Catalans i organitzat pel Grup d'Estudis de Literatura Catalana Contemporània i pel Grup d'Estudi de la Traducció Literària Contemporània, tots dos pertanyents a la Universitat Autònoma de Barcelona, i que esdevé la primera anàlisi globalitzadora de les diverses facetes creatives de l'autor. Fem només una descripció sumària del seu contingut: Albert Jané, a «En el cinquantenari de la mort de Rafael Tasis», esbossa la seva personalitat i l'obra a partir de records autobiogràfics; Montserrat Corretger, a «Rafael Tasis, periodista», efectua un balanç d'aquest vessant entre 1929, quan inicia les seves col·laboracions a *La Publicitat*, i 1966, any del seu traspàs; Antoni Isarch, a «Rafael Tasis en els debats novel·lístics del seu temps», analitza la seva tasca com a crític literari, preferentment durant els anys de la República i la Guerra, en què es fa palès l'interès que tenia per la novel·la i per la temàtica urbana; Magí Sunyer, a «Les novel·les de Rafael Tasis: crònica d'unes il·lusions estroncades», estudia cinc dels textos narratius de l'autor, *Abans d'ahir*, *Tres*, *Vint anys*, *Muntaner 4* i *A reculons*, amb els quals es conforma una mena de «comèdia humana» balzaquiana; Jordi Lladó, a «El teatre de Rafael Tasis, entre l'exi-

li i la represa», valora la seva dramaturgia des de la perspectiva actual, amb uns resultats —malgrat que Tasis no sempre era prou hàbil a l'hora de construir les peces— prou apreciables; Maria Dasca, a «Rafael Tasis, traductor», interrelaciona la seva tasca traductora amb el mercat editorial i els canvis en el model de llengua literària alhora que ressegueix la gènesi de cada traducció; Enric Pujol, a «L'historiador Rafael Tasis. Una aproximació», ens acosta a una obra historiogràfica prou notable i fruit d'una innegable recerca (les monografies dedicades a Pere III el Cerimoniós) però que també sabia combinar la síntesi i la divulgació (els volums destinats a la col·lecció «Episodis de la història»); i Josep Camps, que, a «L'epistolari de Rafael Tasis: un nus de comunicacions entre la Catalunya franquista i el món de l'exili», descriu tant la correspondència publicada (amb Ramon Xuriguera, Pere Calders, Joan Fuster, Josep Tarradellas i Salvador Espriu) com inèdita però d'un remarcable interès (amb Avel·lí Artís-Gener, Agustí Bartra, Domènec Guansé, Mercè Rodoreda i Joan Oliver). El volum es completa amb uns emotius records autobiogràfics de Maria Teresa Tasis Ferrer, filla de l'escriptor, i una útil bibliografia tasiana a càrrec de Cristina Riera.

Nous lliuraments de l'epistolari de Jordi Arbonès

JOSEP CAMPS ARBÓS

Universitat Oberta de Catalunya, Estudis d'Arts i Humanitats
 jcampsar@uoc.edu

1. MAS (2016): Jordi Mas López (ed.), *Epistolari Jordi Arbonès & Francesc Parcerisas*, Lleida: Puctum & Grup d'Estudi de la Traducció Catalana Contemporània, «Visions», 6.
2. SANZ (2017): Pep Sanz Datzira (ed.), *Epistolari Jordi Arbonès & Antoni Clapés*, Lleida: Puctum & Grup d'Estudi de la Traducció Catalana Contemporània, «Visions», 9.

En els números 23 (2013) i 26 (2016) de *LLENGUA & LITERATURA* vam ressenyar la publicació dels epistolaris de Jordi Arbonès amb Manuel de Pedrolo i Albert Manent i amb Matthew Tree i Joaquim Carbó, respectivament. L'edició de dos nous blocs de correspondència del dinàmic home de lletres barceloní (traductor, escriptor i activista cultural) trasplantat a Buenos Aires des de 1956, i on va morir el 2001, amb Francesc Parcerisas i Antoni Clapés, permeten qualificar-la com una de les més significatives de les que s'han publicat els darrers anys en tant que ens permet conèixer, amb major precisió, el món literari català de l'últim terç del segle passat. Unes publicacions que cal emmarcar en la tasca que desenvolupa la Càtedra Jordi Arbonès, creada el 2003, a la Universitat Autònoma de Barcelona i